

АНОТАЦІЯ

Сушко В. В. Українізація загальноосвітньої школи в Південному регіоні України (1920–1938 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. – Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Міністерство освіти і науки України; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Дрогобич, 2021.

У дисертації на підставі аналізу джерельної бази й узагальнення історико-педагогічного досвіду досліджено проблеми й генезу процесу українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України в 1920–1938 роках.

Основні напрями та вимоги сучасного україномовного освітнього процесу визначаються положеннями Конституції України, Закону України «Про освіту», Закону України «Про засади державної мовної політики», Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Концепції Нової української школи, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Концепції мовної освіти, Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава».

Проголошення незалежності України стало сприятливим підґрунтям для реформування й розвитку національної самобутньої школи. Одним із стратегічних завдань української держави є розбудова національної системи освіти. Важливим аспектом загальноосвітньої мети щодо формування громадянина-патріота – духовно багатой особистості, яка відзначалася б свідомим ставленням до держави й рідної мови, є україномовна освіта, адже основною ознакою країни та генетичного коду нашого народу є українська мова. Високоосвіченість і висока мовна компетентність громадян, які вільно спілкуються державною мовою, сприяють їх співдружності у зміцненні й розбудові України. Усвідомлення цінності історичного досвіду освітньої діяльності просвітян, розгляд педагогічних та організаційних аспектів

вітчизняного освітнього процесу, його українізації, висвітлення особливості викладання шкільних дисциплін українською мовою з початку XX століття – до 1938 року допомагають активізувати розвиток україномовної освіти в сучасному освітньому просторі в умовах білінгвального соціокультурного середовища Південного регіону України.

Сучасними тенденціями змінення геополітичних умов актуалізується необхідність ціннісного зорієнтування кожного члена суспільства на усвідомлення себе представником автохтонного етносу, що уможлиблюється об'єктивним історико-педагогічним аналізом й осмисленням фактів, подій і явищ, які мали відображення та вплив на зміст освітнього процесу в Україні в XX столітті.

Осмислення й усвідомлення сьогочасних процесів україномовної освіти з урахуванням новітніх тенденцій та історичного досвіду українізації загальноосвітньої школи сприятимуть її оптимізації та ефективному розвитку в майбутньому.

У роботі проаналізовано джерельну базу дослідження, основу якої складають матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади України, державних архівів Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, Центрального державного архіву громадських організацій України; наукові праці та публікації вітчизняних учених кінця XX – початку XXI століття (дисертації, монографії, посібники, статті в збірниках наукових праць), законодавчі документи та нормативно-правові акти, навчальні плани, навчальні програми, протоколи, звіти, де висвітлено вітчизняний досвід як організації освітнього процесу, так і його змістового наповнення.

Уточнено сутність ключових понять («аксіологія», «білінгвізм», «державна освітня політика», «ментальність», «мультилінгвізм», «рідна мова», «українізація») та визначено сутність поняття «українізація загальноосвітньої школи». Узагальнення результатів проведеного аналізу термінологічного апарату дослідження дало змогу сформулювати визначення «українізації загальноосвітньої школи» як процес запровадження української мови, етно-національних цінностей, норм, звичаїв, традицій у культурно-інформаційному

освітньому просторі школи з метою збереження та розвитку автохтонної культури в Україні.

Об'єкт дослідження – процес українізації загальноосвітніх шкіл в Україні у 20–30 роках ХХ століття. Предмет дослідження – генеза українізації у загальноосвітніх школах Півдня України в 1920–1938 роках. Мета дослідження – на основі цілісного ретроспективного аналізу педагогічної теорії і практики розкрити генезу українізації у загальноосвітніх школах Півдня України в 1920 – 1938 роках та визначити основні напрями екстраполяції історико-педагогічного досвіду в сучасному освітньому просторі.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Відповідно до хронологічних меж дослідження, що охоплюють 1920–1938 роки, окреслено й обґрунтовано періодизацію процесу українізації загальноосвітньої школи Півдня України, визначено особливості кожного етапу: I етап – 1920–1922 роки – інституційний; II етап – 1923–1931 роки – прогресивний, що поділяється на 2 субетапи: 1923–1926 роки та 1927–1931 роки; III етап – 1932–1938 роки – стагнаційно-регресивний, що поділяється на 2 субетапи: 1932–1935 роки та 1936–1938 роки. Хронологічні межі окреслених етапів і субетапів визначено відповідними нормативно-правовими актами, якими було зрегламентовано здійснення та трансформації освітнього процесу.

У дисертації комплексно досліджено проблему українізації загальноосвітньої школи Півдня України в 1920–1938 роках в умовах білінгвального соціокультурного середовища; визначено основні чинники, що впливали на організацію та стан процесу українізації освітнього простору в Південному регіоні України в 1920–1938 роках: I – етап – 1920–1922 роки – інституційний – суспільно-політичні чинники: утвердження в УСРР чинного суспільно-політичного ладу та ідеологічного спрямування державної національної та мовної політики; створення нових інституцій в освітній галузі, зростання активності українських політичних діячів щодо створення україномовного освітнього простору, офіційна регламентованість

запровадження української мови в усіх сферах суспільного життя; соціально-економічні чинники: наслідки Першої світової та громадянської війн, голод, зuboжіння більшості населення, зруйнованість шкільних будівель, неналежний санітарний стан шкіл, безпритульність дітей та велика кількість дітей-сиріт; культурно-освітні чинники: розроблення нової національної освітньої парадигми, оновлення змісту та структури освіти, організація дитячих установ соціального виховання, реструктуризація всіх трирічних і чотирирічних початкових шкіл у семирічну трудову школу, утвердження концепції єдиної трудової школи на національному ґрунті, запровадження української викладової мови в усіх шкільних і освітніх установах; II етап – 1923–1931 роки – прогресивний (I субетап – 1923–1926 роки; II субетап – 1927–1931 роки) – суспільно-політичні чинники: запровадження політики коренізації, надання офіційного статусу національним мовам в республіках Радянського Союзу, зокрема, в Україні, забезпечення рівноправності мов і допомога розвитку української мови й української культури; соціально-економічні чинники: економічне зростання країни, будівництва нових шкіл, покращення матеріально-технічної бази освітнього процесу; культурно-освітні чинники: збільшується мережа освітніх закладів, збільшується кількість учнів, охоплених українськомовним навчанням, становлення прогресивних педагогічних шкіл, обов'язковість загальної початкової освіти, розвиток національної школи, уніфікація навчально-виховних закладів; III етап – 1932–1938 роки – стагнаційно-регресивний (I субетап – 1932–1935 роки, II субетап – 1936–1938 роки) – суспільно-політичні чинники: посилення ідеологічного тиску та втручання керівних органів державної влади майже в усі сфери суспільного життя України, зокрема освіти, інтернаціоналізація радянського суспільства (нівелювання національного питання), авторитарна система управління, централізація влади; соціально-економічні чинники: науково-технічний прогрес, індустріалізація, будівництва нових шкіл, зміцнення матеріально-технічної бази освітнього процесу, колективізація, посилення зв'язку між народами СРСР, голод; культурно-освітні чинники: запровадження єдиної державної радянської освітньої системи та педагогічної концепції, заборона

альтернативних освітніх систем, уніфікація та стандартизація освітніх програм, обов'язкове вивчення російської мови.

Установлено, що основними тенденціями процесу українізації впродовж I етапу було становлення та розвиток освітньої галузі на національному ґрунті в контексті визначальної ідеології новоутвореної держави, закладання підвалин щодо створення інституцій в освітній галузі, реорганізація старої системи освіти та організація нової структури шкільної освіти, європейської концептуально та національної за змістом, що базувалася на соціальному вихованні, утвердження концепції трудової школи, регламентація запровадження української мови в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освітній, українізація освітніх закладів, поживлення видавничої діяльності україномовної літератури, реорганізація закладів освіти задля підготовки та перепідготовки вчителів для I та II концентрів шкіл, створення Інститутів народної освіти в містах Миколаєві, Одесі та Херсоні, де велася підготовка вчителів для шкіл з українською мовою викладання; упродовж II етапу – запровадження політики коренізації, що передбачало два напрями її реалізації: українізація корінного населення та культурний і економічний розвиток національних меншин, інтенсифікація процесу українізації, викладання української мови й українознавства в неукраїнізованих школах, регламентація обов'язкової початкової освіти, інтенсифікація пошуково-експериментальної роботи щодо запровадження тих чи інших методів навчання (дальтон-план, бригадно-лабораторний метод), створення українського правопису, видання українсько-російських та російсько-українських словників, терміни з яких уводилися до шкільних підручників. розвиток української літератури тощо; упродовж III етапу – посилення ідеологічного тиску та втручання керівних органів державної влади в усі сфери суспільного життя, зокрема освітньої галузі, інтернаціоналізація радянського суспільства, розширення шкільної мережі, що впливало на кількісні показники охоплення учнів україномовним навчанням, уніфікація та стандартизація змісту освіти, форм і методів навчання, ліквідація шкіл національних меншин, посилення ролі російської мови як інтернаціональної. регламентація обов'язкового вивчення російської мови в

усіх освітніх закладах, збільшення годинного навантаження вивчення російської мови в загальноосвітніх школах, збільшення видання російськомовної літератури, запровадження єдиної державної радянської системи освіти та педагогічної концепції.

Окреслено прогресивні ідеї українізації освітнього простору, їх перспективність в удосконаленні змісту сучасної україномовної освіти в Південних областях України (визначення чіткого змісту освіти відповідно до потреб українського суспільства й держави у контексті європейських стандартів, регламентованого нормативно-правовою базою, змістовного наповнення всіх освітніх дисциплін у закладах загальної середньої освіти; організація україномовного інформаційного й освітнього простору; створення регіональних програм розвитку україномовного середовища; оптимізація процесу книгодрукування; осучаснення методики викладання української мови). Подальшого розвитку набули наукові уявлення про історичні передумови процесу українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України в 1920–1938 роках і положення, що розкривають особливості екстраполяції історико-педагогічного досвіду в удосконаленні сучасної україномовної освіти в Південному регіоні України в умовах полікультурного, білінгвального середовища.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його результати знайшли своє відображення в розроблених методичних рекомендаціях «Удосконалення мовленнєво-комунікативних компетентностей студентів закладів вищої освіти» та спецкурсі «Українізація загальноосвітньої школи Півдня України в I-й половині XX ст. Історичний екскурс». Основні положення і висновки наукової праці можуть бути використані в освітніх закладах України, що може сприяти модернізації освітнього процесу, виявлення стратегічних напрямів подальших досліджень історії розвитку української школи; в розробці навчальних і науково-методичних посібників, підручників у контексті розвитку української мови, оптимізації фахової діяльності вчителів-філологів.

Ключові слова: білінгвізм, державна мовна політика, українізація, українізація загальноосвітньої школи, україномовна освіта, Південний регіон України.

ABSTRACT

Sushko, V.V. Ukrainization of Secondary School in the Southern Region of Ukraine (1920–1938). Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of the Doctor of Philosophy in speciality 011 Educational, pedagogical sciences. – Municipal Higher Educational Institution «Kherson Academy of Continuing Education» of Kherson Regional Council, Ministry of Education and Science of Ukraine; Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Drohobych, 2021.

In the dissertation the problems and genesis of the process of Ukrainization of the secondary school in the Southern region of Ukraine (1920–1938) are explored on the basis of the analysis of the source base and generalization of historical and pedagogical experience.

The main directions and requirements of modern Ukrainian-language educational process are determined by the principles of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On Education», the Law of Ukraine «On Principles of State Language Policy», the National Doctrine of Education in Ukraine, the State National Program «Education» (Ukraine XXI Century), Concepts of the New Ukrainian School, the State Standard of Basic and Complete General Secondary Education, the Concept of Language Education, the Strategy of Popularization of the Ukrainian Language until 2030 «Strong Language is a Successful State».

Ukraine's declaration of independence has become an unfavorable basis for reforming and developing the national original school. One of the strategic tasks of the Ukrainian state is to build a national education system. An important aspect of the general educational goal of forming a citizen-patriot – a spiritually multifaceted personality, which would be marked by a conscious attitude to the state and native language, is Ukrainian-language education. Ukrainian language is the main sign of

country and the genetic code of our people. High consciousness and high language competence of citizens who communicate fluent Ukrainian help to their cooperation in strengthening and building Ukraine. Awareness of the values of historical experience of educational activities, consideration of pedagogical and organizational aspects of the national educational process, its Ukrainization, comprehension of the peculiarities of teaching subjects in Ukrainian from the early XXth century – until 1938 help to intensify the development of Ukrainian-language education in a modern educational space in the bilingual socio-cultural environment of the Southern region of Ukraine.

Current trends in geopolitical conditions highlight the need for valueable orientation of each member of society to realize themselves as a representative of the indigenous ethnic group. It is possible by objective historical and pedagogical analysis and understanding of facts, events and phenomena that had reflected and influenced the educational process in Ukraine in the XXth century.

Understanding of the current processes of Ukrainian-language education, taking into account the latest trends and historical experience of Ukrainianization of a secondary school will contribute to its optimization and effective development in the future.

The source base of the research is analyzed, the basis of which is the materials of the Central State Archive of the highest authorities of Ukraine, the state archives of Mykolayiv, Odesa and Kherson regions, the Central State Archive of public organizations of Ukraine; scientific works and publications of Ukrainian scientists of the end of XXth – the beginning of XXI century (dissertations, monographs, manuals, articles in proceedings), legislative documents and regulations, curricula, study programs, protocols, reports, which cover Ukrainian experience of organization of educational process and its content.

The essence of the key concepts (axiology, bilingualism, state educational policy, mentality, multilingualism, native language, Ukrainization) are clarified and the essence of the concept of Ukrainianization of a secondary school is defined. The generalization of the results of the analysis of the terminology of the research allowed to formulate the definition of «Ukrainization of secondary school» as a process of

implementing the Ukrainian language, ethno-national values, norms, customs, traditions in the cultural and informational educational space of the school.

The object of research is the process of Ukrainization of secondary schools in Ukraine in the 20–30s of the XX century. The subject of research is the genesis of Ukrainization in secondary schools of the South of Ukraine in 1920–1938. The purpose of the study is to reveal the genesis of Ukrainization in secondary schools of Southern Ukraine in 1920–1938 on the basis of a holistic retrospective analysis of pedagogical theory and practice and to determine the main directions of extrapolation of historical and pedagogical experience in modern educational space.

The work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of sources used, appendices.

According to the chronological boundaries of the study, covering 1920–1938, outlined and substantiated the periodization of the process of Ukrainization of secondary schools in the Southern Ukraine, identified the features of each stage: Stage I – 1920–1922 – institutional; Stage II – 1923–1931 – progressive, which is divided into two sub-stages: 1923–1926 and 1927–1931; Stage III – 1932–1938 – stagnant-regressive, divided into two sub-stages: 1932–1935 and 1936–1938. Chronological boundaries of the outlined stages and sub-stages are determined by the relevant regulations governing the implementation and transformation of an educational process.

The dissertation comprehensively examines the problem of Ukrainization of secondary schools in the South of Ukraine in 1920–1938 in a bilingual socio-cultural environment and identifies the main factors influencing the organization and state of Ukrainianization of educational space in the Southern region of Ukraine in 1920–1938.

Stage I (1920–1922) – institutional – social and political factors: the establishment in the USSR of the current social and political system and ideological direction of state national and language policy; creation of new institutions in the field of education, increasing activity of Ukrainian politicians in creating an Ukrainian-language educational space, official regulation of the introduction of the Ukrainian language in all spheres of public life; *social and economic factors:*

consequences of the First World and Civil Wars, famine, impoverishment of the majority of the population, destruction of school buildings, improper sanitary condition of schools, homelessness of children and a large number of orphans; *cultural and educational factors*: development of a new national educational paradigm, updating the content and structure of education, organization of children's social education institutions, restructuring of all three-year and four-year primary schools into a seven-year labour school, approval of the concept of a single labour school on national grounds; school and educational institutions.

Stage II (1923–1931) – progressive (I sub-stage – 1923–1926; II sub-stage – 1927–1931) – *social and political factors*: the introduction of indigenization policy (policy of «korenization») granting official status to national languages in the republics of the Soviet Union, in particular, in Ukraine, ensuring equality of languages and assistance in the development of the Ukrainian language and Ukrainian culture; *social and economic factors*: economic growth of the country, building of new schools, improvement of material and technical base of the educational process; *cultural and educational factors*: increasing the network of educational institutions, increasing the number of students covered by Ukrainian-language education, the formation of progressive pedagogical schools, compulsory general primary education, development of the national school, unification of educational institutions.

Stage III (1932–1938) – stagnant-regressive (I sub-stage – 1932–1935, II sub-stage – 1936–1938) – *social and political factors*: increasing ideological pressure and interference of governing bodies in almost all areas of Ukrainian public life, in particular, education, internationalization of Soviet society (leveling of the national question), authoritarian system of government, centralization of power; *social and economic factors*: scientific and technological progress, industrialization, construction of new schools, strengthening the material and technical base of the educational process, collectivization, strengthening ties between the peoples of the USSR, famine; *cultural and educational factors*: introduction of a unified state Soviet educational system and pedagogical concept, prohibition of alternative educational

systems, unification and standardization of educational programs, compulsory study of the Russian language.

It was established that the main trends in the process of Ukrainization on the I stage were the formation and development of the educational sector on the national base in the context of a certain ideology of the newly formed state, laying the foundations for the establishment of institutions in the field of education, approval of labour school concepts, regulation of implementing Ukrainian language in all spheres of public life, education, Ukrainization of educational institutions, resumption of publishing activities of Ukrainian-language literature, restructuring of educational institutions for training teachers for I and II school concentrations, creation of Institutes of Public Education in Mykolayiv, Odesa and Kherson, where teachers were trained for teaching in Ukrainian language; on the II stage – introduction of the policy of indigenization, provided for two directions of its implementation: Ukrainization of the indigenous population and cultural and economic development of national minorities, intensification of the Ukrainization process, teaching of Ukrainian language and Ukrainian studies in non-Ukrainianized schools, intensification of research and experimental work on the introduction of certain training methods (dalton plan, brigade-laboratory method), the creation of Ukrainian orthography, the publication of Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian dictionaries, the terms of which were introduced into school textbooks, development of Ukrainian literature, etc.; on the III stage – increasing ideological pressure and intervention of governing bodies in all spheres of public life, in particular, of education, internationalization of Soviet society, expansion of school network, which affects the quantitative indicators of public educational institutions, organization and standardization of education, forms and methods of training, elimination of schools for national minorities, strengthening the role of Russian as an international language, regulation of compulsory study of Russian in all educational institutions, increasing the hourly workload of learning Russian in secondary schools, increasing the publication of Russian-language literature, introduction of a unified state Soviet education system and pedagogical concept.

Progressive ideas of Ukrainianization of educational space, their prospects in improving the content of modern Ukrainian-language education in the Southern regions of Ukraine (definition of clear content of education in accordance with the needs of Ukrainian society and the state in the context of European standards, regulated content of all educational disciplines; organization of Ukrainian-language information and educational space; creation of regional programs for the development of the Ukrainian-speaking environment; optimization of the book printing process; modernization of Ukrainian language teaching methods). Scientific ideas about the historical preconditions of the process of Ukrainization of secondary schools in the Southern region of Ukraine in 1920–1938 and the provisions that reveal the features of extrapolation of historical and pedagogical experience in improving modern Ukrainian-language education in the Southern region of Ukraine in a multicultural, bilingual environment are being acquired further development.

The practical significance of the results of the study is that its results are reflected in the developed guidelines «Improvement of Speech and Communication Competencies of Students of Higher Educational Establishments» and a special course «Ukrainianization of Secondary Schools in the Southern Ukraine in the First Half of the Twentieth Century. Historical Excursus». The main positions and conclusions of the scientific work can be used in educational institutions of Ukraine, which may contribute to the modernization of the educational process, the identification of strategic directions for further research into the history of the Ukrainian school; in the development of educational and scientific-methodical manuals, textbooks in the context of the development of the Ukrainian language, optimization of the professional activity of philologists.

Keywords: bilingualism, state language policy, Ukrainization, Ukrainization of secondary school, Ukrainian language education, Southern region of Ukraine.

Список публікацій здобувача, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях,

що входять до міжнародних наукометричних баз даних

1. Сушко В. В. Ментально-аксіологічні орієнтири україномовної освіти в умовах білінгвізму Південного регіону України. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*: збірник наукових праць. Херсон, 2015. Вип. 1 (12). С. 85–88.
2. Сушко В. В. Забезпечення педкадрами освітнього процесу в контексті українізації національного шкільництва на Півдні України у 1920-х роках. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. Слов'янськ, 2018. № 2. С. 23–27.
3. Жорова І. Я., Сушко В. В. Українізація загальноосвітньої школи в Україні в 1930-х роках. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2019. Вип. 10 (94). С. 248–257.
4. Сушко В. В. Передумови українізації загальноосвітньої школи Півдня України з початку ХХ століття до 1920 року. *Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького*. Черкаси, 2019. № 4. С. 42–47.
5. Сушко В. В. Періодизація українізаційного процесу в УСРР у 1920–1938 роках: історіографічний аспект. *Педагогічний альманах*: збірник наукових праць. Херсон, 2019. Вип. 44. С. 296–302.
6. Сушко В. В. Роль Г. Ф. Гринька у процесі українізації загальноосвітньої школи в 1920–1922 роках. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка»*. Чернігів, 2019. Вип. 4 (160). С. 254–258.
7. Сушко В. В. Українізація шкіл на Півдні України у 1920–1928 роках: деконструктивні й конструктивні чинники. *Педагогічний альманах*: збірник наукових праць. Херсон, 2019. Вип. 41. С. 296–302.

Наукові праці у періодичних виданнях іноземних держав

8. Сушко В. В. Основні чинники розвитку сучасної україномовної освіти в Південному регіоні України. *Intellectual Archive*. Ontario, Canada, 2020. Vol. 9, № 3. Р. 177–187.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Сушко В. В. Процес українізації школи у 20-х роках XX століття на Півдні України. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності*: матеріали IV Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Херсон, 13–14 листопада 2018 р.): у 2 ч. Херсон, 2018. Ч. 2. С. 92–95.
10. Сушко В. В. Роль Г. Костюка в розбудові української школи у 20–30-х роках XX століття. *Г. Костюк – видатний психолог сучасності: ідеї, пошуки, перспективи*: матеріали II обласної науково-практичної конференції (м. Херсон, 18 квітня 2019 р.). Херсон, 2019. С. 93–97.
11. Сушко В. В. Сутність ментальності аксіології україномовної освіти в умовах білінгвізму Південного регіону України. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матеріали II Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-методичної конференції (м. Херсон, 18 листопада 2016 р.): у 2 ч. Херсон, 2016. Ч. 2. С. 147–152.
12. Сушко В. В. Педагогічні ідеї Я. Коменського у світлі української лінгводидактики. *Ян Амос Коменський – великий педагог минулого* (до 425-річчя від дня народження): матеріали II Всеукраїнських педагогічних читань (м. Херсон, 24 березня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 261–264.
13. Сушко В. В. До питання сутності поняття «українізація». *Science and society: the 16th International conference* (2019 December 27). Hamilton, Canada: Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. P. 173–178.
14. Сушко В. В. Детермінанти вдосконалення змісту сучасної україномовної освіти. *Виховання дітей та молоді: теорія і практика*: збірник наукових праць/ за ред. О. Карпенко. Дрогобич, 2020. С. 207–211.
15. Сушко В. В. Удосконалення мовленнєво-комунікативних компетентностей студентів закладів вищої освіти: методичні рекомендації. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. 21 с.
16. Сушко В. В. Українізація загальноосвітньої школи Півдня України в I-й половині XX ст.: історичний екскурс: програма спецкурсу. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. 16 с.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

17. Сушко В. В. Використання педагогічних ідей Яна Амоса Коменського в україномовному навчанні. *Ян Амос Коменський – ноосферний світоч нової педагогіки пансофії (всезагальної мудрості)*: матеріали круглого столу з міжнарод. учас. на честь 425-річчя від дня народження (Херсон, 28 березня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 207–210.
18. Сушко В. В. Передумови українізації системи шкільної освіти у 1917 році на Херсонщині. *Науковий пошук молодих: збірник статей аспірантів та магістрантів*. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 2. С. 157–162.
19. Сушко В. В. Запровадження рідної мови національних меншин у освітніх закладах Південного регіону України у 20-х рр. XX століття. *Науковий пошук молодих: збірник статей аспірантів та магістрантів*. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 3. С. 147–150.

REFERENCES

Articles in scientific professional journals of Ukraine and in publications included in international scientometric databases

1. Sushko V.V. 2015. Mentalno-aksiolohichni orientyry ukrainomovnoi osvity v umovakh bilinhvizmu Pivdennoho rehionu Ukrainy. *Actualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohicy ta psykholohii: zbirnyk naukovykh prats*. Kherson [Mental-axiological guidelines of Ukrainian-language education in the conditions of bilingualism of the Southern region of Ukraine. *Topical issues of public administration, pedagogy and psychology: a collection of scientific papers.*]. Issue 1(2) pp. 85-88.

2. Sushko V.V. 2018. Zabezpechennia pedkadramy osvitnioho protsesu v konteksti ukrainizatsii natsionalnoho shkilnytstva na Pivdni Ukrainy u 1920-kh rokakh. *Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny*. Sloviansk [Providing the educational process by pedagogical staff in the context of the Ukrainianization of national schooling in the Southern Ukraine in the 1920s. *Scientific treasury of education of Donetsk region.*]. Slovyansk. No.2 pp. 23-27.
3. Zhorova I.Ia., Sushko V.V. 2019. Ukrainizatsiia zahalnoosvitnioi shkoly v Ukraini v 1930-kh rokakh. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. [Ukrainization of secondary school in Ukraine in the 1930s. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies.*] Sumy. Issue 10(94). pp. 248-257.
4. Sushko V.V. 2019. Peredumovy ukrainizatsii zahalnoosvitnioi shkoly Pivdnia Ukrainy z pochatku XX stolittia do 1920 roku. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu im.B.Khmelnytsoho* [Prerequisites for the Ukrainization of secondary schools in the Southern Ukraine from the early twentieth century to 1920. *Reporter of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi.*]. Cherkasy. No.4 pp. 42-47.
5. Sushko V.V. 2019 Peridyodyzatsiia ukrainizatsiinoho protsesu v USRR v 1920-1938 rokakh: istoriohrafichniy aspekt. *Pedahohichniy almanakh: zbirnyk naukovykh prats* [Periodization of the Ukrainization process in the USSR in 1920–1938: historiographical aspect. *Pedagogical almanac: a collection of scientific papers.*]. Kherson. Issue 44. pp. 296-302.
6. Sushko V.V. 2019. Rol H.F. Hrynka v protsesi ukrainizatsii zahalnoosvitnioi shkoly v 1920-1922 rokakh. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium imeni T.H. Shevchenka"* [The role of H.F. Hrynko in the process of Ukrainization of secondary school in 1920–1922 years. *Reporter of the National University "Chernihiv Collegium named after T.H. Shevchenko".*]. Chernihiv. Issue 4(160). pp. 254-258.
7. Sushko V.V. 2019. Ukrainizatsiia shkil na Pivdni Ukrainy u 1920-1928 rokakh: dekonstruktyvni i konstruktyvni chynnyky. *Pedahohichniy almanakh: zbirnyk naukovykh prats* [Ukrainization of schools in the South of Ukraine in 1920–1928

years: deconstructive and constructive factors. *Pedagogical almanac: a collection of scientific papers.*] Kherson. Issue 41. pp. 296-302.

Scientific publications in periodicals of foreign countries

8. Sushko V.V. 2020. Osnovni chynnyky rozvytku suchasnoi ukrainiomovnoi osvity v Pivdennomu regioni Ukrainy. Intellectual Archive [The main factors of development of modern Ukrainian-language education in the Southern region of Ukraine. Intellectual Archive.]. Ontario, Canada. Vol. 9, No. 3. pp. 177–187.

Scientific papers that certify the approbation of the dissertation materials

9. Sushko V.V. 2018. Protses ukrainizatsii shkoly v 20-kh rokakh XX stolittia na Pivdni Ukrainy. *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku osvity ta upravlinskoï diaialnosti: materialy IV Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii (m.Kherson, 13-14 lystopada 2018)* [The process of Ukrainianization of school in the 1920s in the South of Ukraine. Theoretical and methodological foundations of education and management: materials of the IV All-Ukrainian scientific-methodical conference]. (Kherson, November 13-14, 2018): in 2 parts. p.2 pp. 92-95.

10. Sushko V.V. Rol H.Kostiuk v rozbudovi ukrainskoi shkoly u 20-30-kh rokakh XX stolittia. *H.Kostiuk – vydatniy psykholokh suchasnosti: idei, poshuky, perspektyvy: materialy II oblasnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m.Kherson, 18 kvitnia 2019)* [H. Kostiuk's role in the development of the Ukrainian school in the 1920s and 1930s. *H. Kostiuk is an outstanding modern psychologist: ideas, research, prospects*: materials of the II regional scientific-practical conference (Kherson, April 18, 2019)]. Kherson. pp. 93-97.

11. Sushko V.V. 2016. Sutnist mentalnosti aksiolohii ukrainomovnoi osvity v umovakh bilinhvizmu Pivdennoho rehionu Ukrainy. *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku osvity ta upravlinnia navchalnymy zakladamy: materialy II Vseukrainskoi (z mizhnarodnoiu uchastiu) naukovo-metodychnoi konferentsii (m.Kherson, 18 lystopada 2016)* [The essence of the mentality of the axiology of Ukrainian-language education in the conditions of bilingualism in the Southern region of Ukraine. *Theoretical and methodological bases of development of*

education and management of educational institutions: materials of the II All-Ukrainian (with international participation) scientific and methodical conference (Kherson, November 18, 2016): in 2 parts.]. Kherson. P.2 pp. 147-152.

12. Sushko V.V. 2017. Pedahohichni idei Ia.Komenskoho u svitli ukrainskoi lihvodydaktyky. *Ian Amos Komenskyi – velykyi pedahoh mynuloho* (do 425-richchia vid dnia narodzhennia): materialy II Vseukrainskykh pedahohichnykh chytan (m.Kherson, 24 bereznia 2017) [Ia. Komenskyi's pedagogical ideas in the light of Ukrainian language didactics. *Ian Amos Comenius is a great teacher of the past* (for the 425th anniversary of his birth): materials of the II All-Ukrainian pedagogical readings (Kherson, March 24, 2017).]. Kherson. pp. 261-264.

13. Sushko V.V. 2019. Do pytannia sutnosti poniattia "ukrainizatsiia". *Science and society: the 16th International conference* (2019 December 27) [About the question of the essence of the concept of "Ukrainization". *Science and society: the 16th International conference* (2019 December 27).]. Hamilton, Canada: Accent Graphics Communications & Publishing. pp.173-178.

14. Sushko V.V. 2020. Determinanty vdoskonalennia zmistu suchasnoi ukrainmovnoi osvity. *Vykhovannia ditei ta molodi: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats/ za red. O.Karpenko* [Determinants of improving the content of modern Ukrainian-language education. *Education of children and youth: theory and practice: a collection of scientific papers / ed.by O. Karpenko.]. Drohobych. pp. 207-211.*

15. Sushko V.V. 2020. Udokonalennia movlenievo-komunikatyvnykh kompetentnostei studentiv zakladiv vyshchoi osvity: metodychni rekomendatsii. Kherson: KVNZ "Khersonska akademiia neperervnoi osvity" [Improving speech and communication competencies of students of higher education institutions: guidelines. Kherson: KHEE Kherson Academy of Continuing Education]. p. 21.

16. Sushko V.V. 2020. Ukrainizatsiia zahalnoosvitnioi shkoly Pivdnia ukrainy v 1-I polovyni XX st.: istorychnyi ekskurs: programa spetskursu. Kherson: KVNZ "Khersonska akademiia neperervnoi osvity" [Ukrainization of the secondary school of the South of Ukraine in the first half of the XX century: historical excursion: special course program. Kherson: KHEE Kherson Academy of Continuing Education]. p. 16.

Papers that additionally reflect the scientific results of the dissertation

17. Sushko V.V. 2017. Vykorystannia pedahohichnykh idei Iana Amosa Komenskoho v ukrainomovnomu navchanni. *Ian Amos Komenskyi – noosferniy svitoch novoi pedahohiky pansofii (vsezahalnoi mudrosti): materialy kruhloho stolu z mizhnarod.uchas. na chest 425-richchia vid dnia narodzhennia* (Kherson, 28 bereznia 2017) [The use of pedagogical ideas of Ian Amos Komenskyi in Ukrainian-language teaching. *Ian Amos Komenskyi is a noosphere beacon of the new pedagogy of pansophy (universal wisdom): materials of a round table with international participation in honor of the 425th anniversary of his birth* (Kherson, March 28, 2017).]. Kherson. pp. 207-210.
18. Sushko V.V. 2018. Peredumovy ukranizatsii systemy shkilnoi osvity u 1917 rotsi na Khersonschini. *Naukovyi poshuk molodykh: zbirnyk statei aspirantiv ta mahistrantiv*. Kherson: KVNZ “Khersonska akademiia neperervnoi osvity” [Prerequisite for the Ukrainianization of the school education system in 1917 in Kherson region. *Scientific search for young people: a collection of articles of graduate and undergraduate students*. Kherson: KHEE Kherson Academy of Continuing Education.]. Issue 2. pp. 157-162.
19. Sushko V.V. 2019. Zaprovadzhennia ridnoi movy natsionalnykh menshyn u osvitnikh zakladakh Pivdennoho rehionu Ukrainy u 20-kh rokakh XX stolittia. *Naukovyi poshuk molodykh statei aspirantiv ta mahistrantiv*. Kherson: KVNZ “Khersonska akademiia neperervnoi osvity” [Introduction of the native language of national minorities in educational institutions of the Southern region of Ukraine in the 1920s. *Scientific search for young people: a collection of articles of graduate and undergraduate students*. Kherson: KHEE Kherson Academy of Continuing Education.]. Issue 3. pp.147-150.